

KULTURVÄRDEN

PÅ JAKT I STATENS MARKER

Så skyddas skog och mark

KULTPLATSEN PÅ SLÄTTEN

Gamla Uppsala i nya illustrationer

BALANSGÅNG MED RESURSER

Kulturskatter under lupp

K

ROSENBAD RUSTAS UPP

Renovering i maktens mitt

FRIMÄRKEN I BOBERGS HUS

Om mästergrovören Czesław Slania

KONSTFULLT GRAVFÄLT

Pilane skulpturpark slår rekord

Hemliga

HARPSUND

DIGITAL HÖST

ATT GÖRA Kulturvärden innebär en hel del besök i kulturarvet, men själva produktionen är till stor del skrivbordsarbete, vilket är tur så här i coronatider.

I höst kan vi stolt presentera vår nya webb. En av de största förändringarna är Kulturvärdens nya sidor som är så mycket snyggare och mer överskådliga än tidigare. Valfyllda blir de med tiden, det kräver ”digitalt” handarbete, men redan nu ligger ett urval av artiklar att läsa. Så gå in och kika på www.sfv.se/kulturvarden. Berätta gärna vad du tycker.

Apropå det vill vi i redaktionen passa på att sända ett varmt tack för alla fina mail och samtal från er läsare. Den här sommaren har många berättat att de använder tidningen för att hitta uppslag till utflykter. Det är precis så vi vill att den ska användas!

I höstens nummer besöker vi maktens korridorer i Rosenbad och tittar på den omfattande renovering som pågår där. Vi fortsätter ut på landet, till Harpsund med sin fina herrgårdsbyggnad och sin välskötta trädgård – rekreationsplatsen för landets statsminister men även en vilsam plats för beslut och statsbesök.

Och i krönikan ger vår gästkrönikör Erika Åberg sin syn på bevarandet av den obekväma historien.

Ett fullmatat nummer med mycket mer än så. Trevlig läsning!

MIA FERNLUND
chefredaktör

FOTO JEANETTE HÄGGLUND

Rustar för klimatsförändringar

FOTO JANN LIFKA

Hallå Kristian Skånberg, klimatanpassnings-samordnare på SFV, som har varit med och tagit fram ett metodstöd för klimatanpassning av statliga fastigheter tillsammans med andra myndigheter. Varför har detta metodstöd tagits fram?

– Ett förändrat klimat ställer nya krav på hur staten planerar, förvaltar och underhåller sina fastigheter. I dag har myndigheterna kommit olika långt med sina klimatanpassningsuppdrag så det finns ett behov av ett samlat grepp kring frågan.

Hur ska man använda stödet?

– Metodstödet är en guide till att genomföra en klimat- och sårbarhetsanalys av ett fastighetsbestånd i fem steg – från den lokala kontexten och riskidentifiering till åtgärdsanalys, genomförande och utvärdering.

Hur långt har SFV kommit i arbetet med att klimatanpassa fastigheterna?

– Vi är bara i början på en lång resa, men vi har faktiskt kommit så långt att andra tar lärdom av hur vi arbetar. Vissa färdiga projekt som till exempel Nationalmuseum är redan klimatanpassade, men vinterns översvämning i Huseby visar att SFV-fastigheter i utsatta lägen behöver vara förberedda på att extrema väderhändelser kan inträffa allt oftare och med allt värre utfall. Vi har börjat göra listor över var behoven av åtgärder är störst.

Vilka klimateffekter kan påverka SFV:s bestånd?

– På riktigt lång sikt är det havsnivåhöjningen. Här och nu är det risken för ett större skyfall som oroar mest. Vattenskador är dyra när de inträffar, medan att säkerställa att dagvattenbrunnar fungerar, att backventiler är insatta och att elreservaggregaten inte står i källaren ofta är rätt billigt.

MARIA AHO

KULTURVÄRDEN NUMMER 3, 2020

Statens fastighetsverk ger ut Kulturvärden fyra gånger per år för att du ska få kunskap om Sveriges kulturarv. SFV:s uppgift är att se till att fastigheternas själ och karaktär lever och bevaras till kommande generationer. Genom staten är du delägare, tillsammans med tio miljoner andra svenskar.

Ansvarig utgivare

Dan Svanell

Chefredaktör Mia Fernlund

Redaktionell produktion

Springtime-Intellecta

Redaktör Johan Wickström

Art Director Sara Bidö

Korrektur Helena Walldow

Texter David Grossman,

Lena Olofsson, Thorsten Sand-

berg, Maria Uggla, Johan

Wickström, Erika Åberg

Foto Hans Berggren, Orlando

G. Boström, Nina Broberg,

Melker Dahlstrand, Per-Arne

Emanuelsson, Anna Rut

Fridholm, Matt Gibson, Lars

Johansson, Bert Leandersson,

Åke E:son Lindman, Hilding Mickelsson/Hälsinglands museum, Stockholms stadsmuseum

Illustration Annika

Gudmundsson, Georg

Kristiansen, Sven Malmberg,

Matilda Pettersson

Repro Turbin

Tryckeri Norra Skåne Offset

www.sfv.se

issn 1104-845x

Omslaget Harpsunds gårds-

vapen: Näckens harpa

Foto: Melker Dahlstrand

Kontakta oss

Kundservice www.kulturvarden.prenservice.se eller 08-522 183 52

Redaktionen kulturvarden@sfv.se eller 010-478 70 00

Postadress Kulturvärden, Box 2263, 103 16 Stockholm

6

STATSMINISTERNES SMULTRONSTÄLLE
Följ med bakom grindarna till den mytomspunna herrgården

16

JAKT MED NYTTA OCH NÖJE
Jakten fyller många funktioner, så även på statens marker

24

KULTURSKATTER UNDER ÖVERSYN
Kostnaderna för bidragsfastigheter ökar – nu utreds deras framtid

30

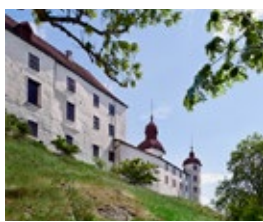
FRÅN BANKPALATS TILL REGERINGSKANSLI
Rosenbad renoveras för att möta den nya tidens krav

ANEKDOTEN 14
*Grävören i
Bobergs posthus*

SKISSEN 22
*Gamla Uppsala
i illustrerad form*

VYKORTET 28
*SFV bjuder på
sommarm filmer*

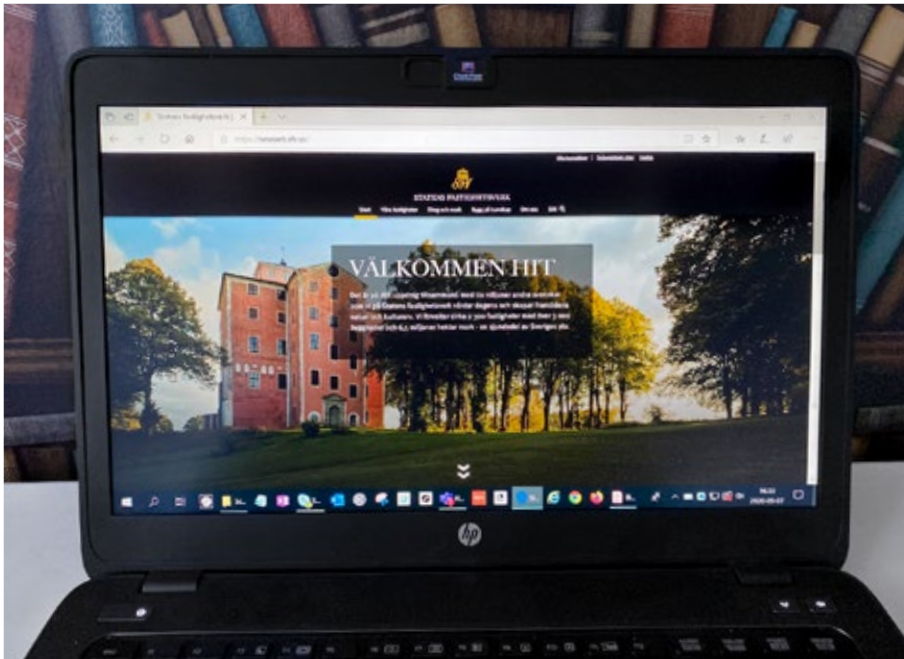
UTSIKTEN 36
*Kultur under
bar himmel*

KRÖNIKA 39
*Berätta om
det obekväma*

FOTO SFV/MIA FERNLUND

Kulturvärden får ny digital form

DEN 23 SEPTEMBER sjösattes nya www.sfv.se. Då trädde också lagen om tillgänglighet till digital offentlig service i kraft. Förutom ett helt nytt utseende, där tillgänglighetskraven är tillgodosedda, är Kulturvärdens digitala form en av de största förändringarna. Layouten påminner om tidningen i tryckt format. Här har du möjlighet att läsa ett urval av artiklar ur tidigare nummer och även ladda hem tidningen som pdf.

En annan nyhet på sfv.se är att det blir tydligt vilka av de platser SFV förvaltar som är öppna för besök. Senare kommer webbplatsen även att kompletteras med en egen karttjänst.

FOTO MIMMI GÖLLAS

ORNÄSLOFTET FÅR NYTT TAK

I HÖST BLIR Ornäsloftets tak färdigrenoverat. Den östra halvan gjordes 2016 och nu är det dags för andra halvan.

– Det känns fint att färdigställa jobbet på Dalarnas kanske mest kända byggnad. Vi är glada att hela taket ska kunna bli tätt till Vasajubileet 2021, säger Lars-Erik Berglund, förvaltare vid Statens fastighetsverk.

Beläggningen blir näbbspån med ett undertak av oljehärdad masonit, som läggs ovanpå det nuvarande tätskiktet av näver.

FOTO SFV/SIRJE MILLER

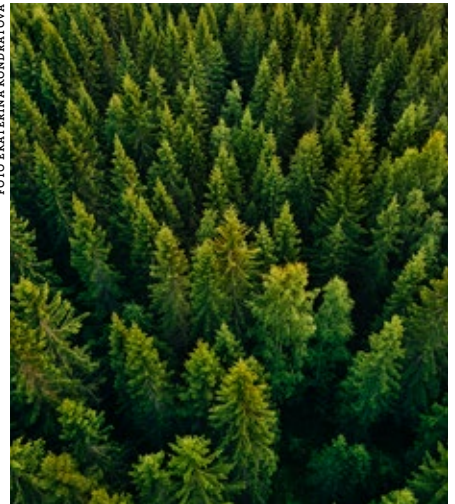

NU HAR HAMNESKÄR ÖPPNAT FÖR GÄSTER

UNDER SOMMAREN blev det klart med en ny hyresgäst på Hamneskär, utanför Marstrand, där fyren Pater Noster tronar. Det är företaget Toplite Invest som ska driva verksamheten. Den 1 juli öppnades ön för privatpersoner som vill äta eller övernatta.

– Vi är förstas väldigt glada! Vår nya hyresgäst har en passande bakgrund inom bland annat restaurang, hotell och segling, säger Thomas Andreasson, fastighetsförvaltare vid Statens fastighetsverk.

FOTO EKATERINA KONDRATOVA

NY FSC-STANDARD FÖR SKOGSBRUKET

STATENS fastighetsverk är sedan 2000 certifierat enligt FSC (Forest Stewardship Council). Företag som certifieras har visat att de följer FSC:s regler och bedriver ett ansvarsfullt skogsbruk.

Den 1 oktober 2020 träder en ny FSC-standard för skogsbruk i Sverige i kraft och därför utförde SFV årets revision enligt den nya standarden.

Revisorerna gjorde fältbesök på SFV:s innehav i Bogesund och på Lovön för att titta på ett urval av utförda åtgärder och SFV är nu certifierat enligt den nya standarden från den 1 oktober.

FOTO SFV/MIA FERNLUND

RASRISK I KÄRNBO KYRKORUIN

KYRKORUINEN i Kärnbo utanför Mariefred är tillfälligt avstängd. Anledningen är att Statens fastighetsverk genomför en restaurering av murverket, där lösa stenar riskerar att lossna. Restaureringen ska säkerställa att lösa stenar kommer på plats och stabiliseras. I murkrönet används betong, som ger skydd mot vatteninträngning och frostsprängning. För att sätta skolstenar på plats och för att täta fogarna i murverket används ett hydrauliskt kalkbruk.

Sista stenen på Järnvägshyllan

DEN SÅ KALLADE Järnvägshyllan på Riddarholmen i Stockholm är nu klar med nylagd sten, nytt ljus och nya fina soffor och bänkar. Arbetet med Järnvägshyllan är en del i den yttre förnyelsen på Riddarholmen. Syftet är att skapa ett gångstråk tvärs över Riddarholmen med bredare trappor och färre hinder. Statens fastighetsverk har i detta arbete bland annat ersatt asfalt med sten samt förbättrat belysningen och tillgängligheten för platsen.

– Allt görs med fokus på hållbarhet. Till exempel har sten kunnat återanvändas och belysningen har bytts ut till Led och kompletterats för att öka tryggheten efter mörkrets inbrott, säger Ulrika Nylander, fastighetschef på SFV.

– Likaså har tillgängligheten förbättrats med tillgängliga stråk och parkbänkar i svenska träslag.

Förnyelsen av Riddarholmen sker i etapper. Nu kommer SFV att fortsätta med Hebbes trappa i söder och Arkivgatan i norr, så att stråket längs med järnvägen kan öppna.

MARIA UGGLA

Grön oas för
STORPOLITIK

I snart sju decennier har en sörmländsk herrgård varit en av de mest centrala platserna i den svenska politiska historien. De flesta känner till Harpsund – men få vet hur det ser ut bakom grindarna. Följ med på en upptäcktsfärd.

TEXT Johan Wickström FOTO Melker Dahlstrand

En bekant entré. På trappan in till huvudingången till Harpsund samlas regeringen traditionsenligt i slutet av augusti varje år för att möta pressen.

Sara Gisslén jobbar i trädgården på Harpsund under sommarhalvåret. Här binder hon upp ett pionstöd av askpinnar och sälgvidjor.

En av de många fina statyerna i Harpsunds park: "Kvinna vid brunnen" av Erik Alexander Hedlund.

Det hela verkar sinnesförvirrat... Men det lär bli mycket svårt att låta bli att ta emot eländet."

Tage Erlanders reaktion i sin dagbok i januari 1953 när korkmagnaten Carl August Wicanders testamente blev offentligt är ofta citerat. Wicander

donerade Harpsund till staten med motkravet att fastigheten skulle användas av statsministern.

"Här kan han njuta av välbehövlig rekreation och hava tillfälle att som gäster mottaga sina regeringskolleger och andra in- och utländska personer", står det i testamentet. Erlander lät sig övertalas – och därefter blev han snabbt omvänd och kom att älska den sörländska herrgården och dess omgivningar, några mil utanför Flen i den gamla kyrkbyn Mellösa.

SEDAN DESS ÄR begreppet Harpsund en mytomspunnen plats i den politiska historieskrivningen. Kanske mest förknippad med den ryske presidenten Chrusjtjovs roddtur med Tage Erlander

i juni 1964. Men här på Harpsund samlade Olof Palme näringslivets toppar på 70-talet för att skapa viktiga politiska samförståndslösningar, Carl Bildt bjöd in George Bush (den äldre) som passade på att basta och här försökte Göran Persson och hans ministär hitta slutgiltiga lösningar i Palestina-

konflikten vid millennieskiftet i hemliga förhandlingar. Och så sent som i juli i år bjöd statsminister Stefan Löfven in Spaniens premiärminister Pedro Sánchez till Harpsund för att lösa några av knutarna i EU:s coronaförhandlingar.

ILLUSTRATION SVEN MALMBERG

DELAD FÖRVALTNING

Harpsund består av två delar: dels representationsdelen med huvudbyggnaden, trädgården och parken som förvaltas av Statens fastighetsverk, dels jord- och skogsbruket på de 1 654 hektar stora ägorna runt omkring. Här är det Harpsunds nämnden som ansvarar för driften, där även Statens fastighetsverk ingår som en aktör. Överskottet från jord- och skogsbruket tillfaller SFV för att användas till underhåll av Harpsund.

HERRGÅRDEN STOD klar 1914 och var inspirerad av stormaktstidens säterier. Därefter byggdes fastigheten på i flera omgångar fram till 1940. Totalt består huvudbyggnaden av ett 30-tal rum med en yta på cirka 1 300 kvadratmeter.

Det är oftast denna byggnad som syns i mediernas rapportering, men Harpsunds trädgård och park är en gömd pärla. Att ströva omkring här under popplarnas sus och blicka ut mot sjön ger ro i själen. Det är inte svårt att förstå att Erlander snabbt ändrade uppfattning om godset. Parken är minutiöst

*En glimt av Sörmland.
Inne i växthusets entré
har man en fin vy över den
lummiga parken och de
stora jordbruksägorna
som omgärdar godset.*

GÅRD MED ANOR FRÅN 1300-TALET

Harpsund har en lång historia. De äldsta noteringarna är från 1380 då riksdrotsen Bo Jonsson Grip bytte till sig 14 penning land vid Harpsund av Joon Skräddare. Den nuvarande gården har sitt ursprung i 1600-talet och dagens flygelbyggnader

härör från denna tid. Landshövdingen Axel Stålarms ärvde Harpsund 1647 och ändrade namnet till Axelsberg. 1784 kom den i släkten Sparres ägo. Vid sekelskiftet 1900 köpte Hjalmar Wicander gården, som då var i behov av renovering. Han

lät riva det gamla trähuset och uppförde den nya byggnaden, som ritades av arkitekten Otter Hökerberg och som stod klar 1914. Sonen Carl August Wicander donerade fastigheten till staten efter sin plötsliga död 1953.

skött, ner i minsta detalj. Och den är stor: 3,4 hektar med 16 byggnader – från annex och växthus till kallbadhus och ladugårdar.

– Det är en stor variation i arbetsuppgifterna här, olika saker att ta tag i varje dag. Det är ju ett härligt jobb jag har, säger Thomas Lundin, trädgårdsmästare på Statens fastighetsverk som nu går in på sitt 31:a år i Harpsunds tjänst.

Thomas har sett fem statsministrar komma och gå under sin tid. Han vill inte recensera dem, men konstaterar att Stefan Löfven och hans fru uppskattar trädgården och ofta är ute och pratar om skötseln.

Thomas familj har en lång historik här på Harpsund: både hans farfar, farmor, morfar och mormor jobbade på Harpsund. Och därtill är han gift med Harpsunds husfru som sköter arbetet inne i byggnaden inför alla besök som sker.

Till sin hjälp har han kollegan Anton Gråfors, som ansvarar för driften av Harpsunds ventilation, värme, avlopp och pumpar samt även annan utrustning, som till exempel att underhålla de gamla ekorna. På sommaren rycker han in och hjälper Thomas i trädgården. Men på vintern är det ombytta roller: då hjälper Thomas till med det tekniska när trädgården ligger i vinter-

dvala. Ett slags effektivt växelbruk som båda uppskattar och drar nytta av.

Denna varma junidag råder det dock ingen dvala i trädgården. Den spritter av liv och knoppar som snart ska blomma. Nedanför terrassen mot sjön ligger den perfekt klippta paradgräsmattan med annexen på var sin sida, som har anor från

Anton Gråfors visar upp det senaste tillskottet i parken: biodlingen. De 70 000 bina ser till att hålla trädgården i god form.

– Det är olika saker att ta tag i varje dag, säger Thomas Lundin, som har sett fem statsministrar komma och gå under sina 30 tjänsteår på Harpsund. Här undersöker han druvklasarna i växthuset.

»Det är samma druvstammar sedan 1920-talet. När det kommer gäster brukar vi lägga upp en klase i rummen.«

I 600-talet. Därefter kommer sjöpaviljongerna innan man når bryggan och de omtalade roddbåtarna som fraktat mängen statschef, inte bara Chrusjtjov.

– Men det här är nyare ekor, från 1980-talet, konstaterar Anton Gråfors, som ser till att båtarna hålls i skick.

EN BIT BORTOM detta ser vi kallbadhuset och tennisbanan. Och en gammal ladugård med en liten museiuppsättning av vagnar från olika tidsepoker.

– På det här taket ska vi sätta upp en solcellsanläggning. Det är hela tiden en balansgång mellan att bevara och förvalta här på Harpsund, säger Malin Hurtig, fastighetschef på SFV.

Bredvid köksträdgården ligger växthuset. Här finns tomater, gurkor och fylliga, men fortfarande omogna, druvklaslar.

– Det är samma druvstammar sedan 1920-talet. När det kommer gäster brukar vi lägga upp en klase i rummen, säger Thomas Lundin.

För att späda på medelhavskänslan ytterligare står ett persikoträd utanför växthuset.

Malin Hurtig,
fastighetschef på SFV.

THOMAS ARBETSDAG handlar dock inte så mycket om att sköta druvor och persikor. Snarare är det ett ständigt arbete att hålla efter allt: rensa gångar, klippa gräs, vattna, plocka, sätta och så. Och en gång per år klippa ner den mäktiga granhäcken, som nu når upp till tre meters höjd. Ett precisionsjobb.

Det senaste nytillskottet i parken står en bra bit bortom huvudhuset och genljuder av surr, närmare bestämt av 70 000 bin. Det är en biodling som Anton Gråfors satt dit:

– De hjälper till i trädgården och gör att träd och växter mår bra. Vi brukar ta fram lite honung till regeringens kräfts-kiva, säger han.

Matsalen och köket med finporslin på väggarna. Inte mycket har ändrats här sedan huset invigdes 1914.

Vi avslutar med en närmare titt inne i huvudbyggnaden. Wicanders vilja var att allt skulle stå orört som det såg ut 1953. Han var en konstnärlig samlare på hög nivå, vilket syns i valet av konst, möbler och porslin. Det är elegant och stilrent. Det enda moderna inslaget som finns i det

salongsliknande vardagsrummet är en datorskärm på mahognybordet framför de glastäckta bokhyllorna. Här i hyllan står bland annat Ernst Wigforss Minnessvit i tre band – liksom givetvis Tage Erlanders många dagboksvolymer.

I musikrummet, nedre salongen, står en flygel bland de olika soffgrupperna. En trappa upp finns de små gästrummen, personliga och gammaldags inredda med sjövy. Delad toalett.

– Det är en genuin svensk känsla här. Lite Carl Larsson-aktigt, inget lyx. Harpsund är lite som ett museum. Det mesta är som det var även om husets standard moderniserats, konstaterar Malin Hurtig innan vi går ut på trappan där statsministern brukar ställa upp sin ministär i augusti varje år för det sedvanliga gruppofotot inför arbetet med höstpropositionen.

PÅ FASADEN SITTEr gårdsvapnet som Hjalmar Wicander, Carl Augusts pappa, lät skapa: en harpa som näcken sträcker fram genom vattenytan. Det var Hjalmar som lät döpa om bygden till Harpsund från det gamla Axelsberg.

Hur ska då denna fastighet utvecklas på sikt, vad behöver göras?

– Vi har gjort en hel del under de senaste åren, till exempel renoverat taken på alla hus, utom på ett parti som återstår.

Nästa steg blir att renovera fasader och fönster. Och på sikt ska värmestammarna bytas. Det finns alltid saker att renovera här – det tar aldrig slut, konstaterar Malin Hurtig.

Ute i trädgården fortsätter Anton med gräsklipparen medan Thomas tar spaden och börjar kanthugga längs grusgångarna.

Det förvaltande växelbruket sätter igång igen på det fridfulla godset – där historiens vingslag nästan kan kännas i luften. *

KÄLLA: "Harpsund – Hus och händelser", Sven Strömberg

Tidstypiskt och elegant. I vardagsrummet finns gott om plats för samtal efter middagen.

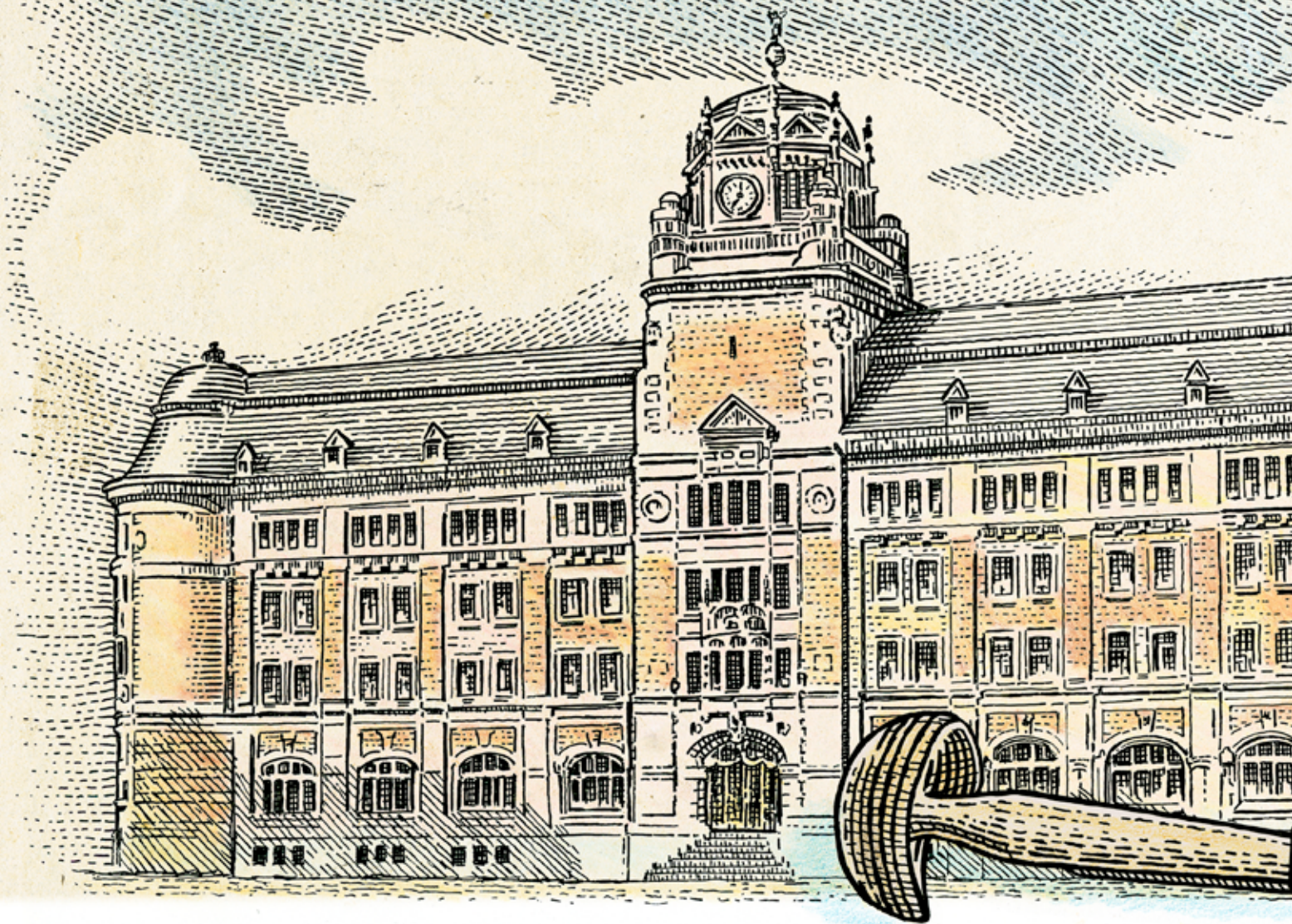
»Det är en genuin svensk känsla här. Lite Carl Larssonaktigt, inget lyx. Harpsund är lite som ett museum.«

I huset finns många gästrum, samtliga med en personlig och varm inredning.

Våren 1974 förevigades det ståtliga Centralposthuset i Stockholm på två frimärken. De var graverade av Czeslaw Slania – flyktingen som med bas i Ferdinand Bobergs byggnad blev en av världens främsta frimärksgravörer.

TEXT *Thorsten Sandberg* ILLUSTRATION *Lars Sjöblom*

Anekdoten: Mästergravören i posthuset

I BÖRJAN AV 1974 var hovgravören Czeslaw Slania klar med ytterligare ett jobb i den långa sviten frimärksgravyrer i absolut världsklass. Denna gång var gravyrerna lite speciella. De återgav nämligen två motiv från hans egen arbetsplats sedan flera år, Centralposthuset i Stockholm. Fram till 1978, då Postens frimärksavdelning flyttade till Kista, hade Slania och hans gravörkolleger en ateljé under takåsarna i Centralposthuset med utsikt mot Bryggargatan. Placeringen var inte oviktig. Bryggargatan vetter mot norr och norrljuset var det bästa ljuset för gravörerna.

Stålgravyrerna som Slania lämnade vidare till frimärksstryckeriet våren 1974 visar dels Centralposthusets huvudentré

mot Vasagatan, dels expedieringshallen för kassaärenden och försändelser. Frimärkena trycktes i Postens frimärksstryckeri i Centralposthuset. Här hade tryckpressarna dunkat och gått i decennier och spottat ut miljarder och åter miljarder frimärken. Efter tryckningen förpackades Slanias senaste alster i frimärks-häftan som distribuerades till landets postkontor.

DET DIREKTA SKÄLET till frimärksutgivningen var att Världspostföreningen, UPU, fyllde 100 år. Och vad kunde bättre illustrera det svenska bidraget till den globala posthanteringen än huvudstadens posthus. UPU-utgåvan 1974 var inte premiär

för Centralposthuset på frimärke. Redan den 27 oktober 1903 gav Postverket ut ett frimärke som visar den ståtliga fasaden mot Vasagatan. Utgivningen var tidsmässigt samordnad med invigningen som förrättades av Oscar II. Förlagan till frimärket hade tecknats av arkitekten själv, Ferdinand Boberg.

Centralposthuset ersatte det huvudpostkontor som invigts 1875 vid Rödbotorget, ett par stenkast från Centralstationen. Posten hade redan efter ett par decennier vuxit ur det huset. Orsaken var den dramatiska tillväxten av postströmmarna fram emot sekelskiftet. Vykortet blev oerhört populärt och postorderverksamheten tog fart.

»Slania och hans gravörkolleger hade en ateljé under takåsarna i posthuset.«

BESLUT TOGS 1896 om att uppföra ett helt nytt posthus, även detta med central placering nära järnvägen. Valet föll på kvarteret Riddaren – sedermera Blåmannen – där samtliga fastigheter inköptes och revs. Idealet för arkitekten Ferdinand Boberg hade varit att uppföra det nya Centralposthuset vid en öppen plats för att framhäva dess storslagenhet. Ungefär som den av honom ritade LO-borgen i Vasagatans fond. När detta nu inte gick valde Boberg att till fasaden foga ett mittparti med ett högt torn, som fick Centralposthuset att resa sig över fastigheterna i omgivningen.

Det var detta hus som den polskfödde frimärksgravören Czeslaw Slania hade i blickfånget. Det var här möjligheten fanns till en omstart i karriären. Han var 35 år 1956 när

folkupproret i Ungern slogs ner av sovjetarmén, och han kände oro för en liknande händelseutveckling i hemlandet Polen. Slania flydde därför till Sverige, där han tog kontakt med frimärksgravören Sven Ewert som direkt såg Slanias stora potential. Men beskedet blev att Postverket just då inte hade plats för ytterligare en gravör.

SOM SÅ MÅNGA ANDRA flyktingar hänvisades Slania till enklare jobb. Under en tid arbetade han därför som diskare på restaurangen i Stockholms Banpostkontor. Men det skulle vända. Just när Slania var beredd att tacka ja till ett gravörjobb i Kanada blev Sven

Ewert sjuk och behövde en assistent. Var Slania intresserad? Visst var han det. Hans debut som frimärksgravör för svenska Postverket ägde rum 1960, två suveränt graverade frimärken med porträtt av Anders Zorn och Gustaf Fröding.

Sammanlagt graverade Czeslaw Slania (1921–2005) över tusen frimärken åt svenska Posten och en lång rad andra postföretag – ingen annan frimärksgravör har ens kommit i närheten. *

KÄLLOR: *Intervju med Ingrid Florén, f.d. chef vid Postens Frimärksavdelning; Staffan Nilsson, "Brevborgen vid Vasagatan" (Kulturvärden 2005:3); www.slantiasamfundet.se; stampengravers.blogspot.com.*

Känslig **JAKTMARK**

Jakt är både nöje och fritidssysselsättning för nästan 300 000 svenskar. Men jakten är också nödvändig för att skogs- och jordbruk inte ska drabbas av stora skador. Det gäller även på Statens fastighetsverks ägor.

TEXT *David Grossman*

Älgarna gör stora skador på ungskogen i stora delar av landet. Skadorna orsakar kostnader för flera miljoner kronor per år.

Skog och mark kanske inte är det första man förknippar Statens fastighetsverk med. Men så mycket som en sjundedel av Sveriges yta står under sfv:s förvaltning, totalt rör det sig om 6,5 miljoner hektar mark.

De stora arealerna finns i de västra delarna av Jämtlands, Norr- och Västerbottens län. Den största delen utgörs av fjällområden, fjällbjörkskog och myrar, men där finns också flera hundra tusen hektar skog. Många besöker varje år fjällskogarna för att jaga ripa och skogsfågel. Här bedrivs också jakt på älg, huvudsakligen av samer inom sina respektive samebyars områden, men det finns även en hel del jaktlag med orsbor.

ÄLGARNA ORSAKAR STORA skador på ungskogen i stora delar av landet och sfv:s marker i norr är inget undantag.

– Jag är mycket bekymrad för vissa områden. Vi har områden där nästan alla tallar i ungskogen betas hårt. Skadorna medför kostnader för flera miljoner kronor varje år och drabbar ju inte bara sfv utan även andra markägare i området, säger Lars Lodin, fastighetschef för fastighetsområde Skog på Statens fastighetsverk.

Ett av de värst drabbade områdena ligger nordväst om Arjeplog.

– Det är skogar som avverkades på 1960-80 talet. Föryngringarna har misslyckats på grund av det kraftiga älgbetet.

Enligt skogsvårdslagen måste sfv åtgärda föryngringarna och plantera ny skog. Om vi inte får kontroll på älgskadorna i området kommer vi att vara tvungna att börja om igen om 15 år, det får bara inte hända, menar Lars Lodin.

Nu är jakten inget som sfv råder över i norra Sverige. sfv äger och förvaltar visserligen marken, men enligt rennäringsförordningen är det länsstyrelserna som sköter upplåtelsen av jakträtter och även tar in avgifterna från jägarna vid jakt på statens mark i rennäringsens åretruntområde. Detta område utgörs av marken ovan odlingsgränsen i Norr- och Västerbotten samt inom renbetesfjäll i Jämtland.

– Det är viktigt att vi kan jaga älg för att minska skadorna, men det måste ske på ett sätt som inte stör rennäringsen, säger Lars Lodin.

JAKTRÄTTIGHETER ÄR OFTA ett känsligt spörsmål där olika intressen står mot varandra: odlare, jägare, naturvårdsintressen och djurskydd. I statens fjäll- och skogsområden i norr har det dessutom blivit än mer komplicerat i och med den uppmärksammade domen i Högsta domstolen från januari i år som gav Girjas sameby rätten att upplåta småviltsjakt och fiske på området, och det utan statens samtycke. Statens fastighetsverk förvaltar marken där Girjas sameby ligger. Ytan, 5 449 kvadratkilometer, är lika stor som Hallands län.

– Domen visar den starka ställning som samebyarna har i frågor som rör jakten. Nu kommer en

På landets 1 700 kronoholmar finns möjlighet till kustjakt på fågel och småvilt.

»Det är viktigt att vi kan jaga älg för att minska skadorna, men det måste ske på ett sätt som inte stör rennäringen.«

Många besöker fjällskogarna för att jaga ripa och skogsfågel.

statlig utredning att se över rennäringslagstiftningen, vilket kommer att bli intressant att följa, säger Lars Lodin.

Han har själv jägarexamen men säger att han bara sporadiskt ger sig ut på jakt.

– Jag är långt ifrån en lika inbiten jägare som flera av medarbetarna här på vårt kontor i Östersund. Det kan bli någon dag per år med toppfågeljakt, men det var flera år sedan jag var med på älgjakten.

I de södra delarna av Sverige, från Uppland till Skåne, har SFV en del marker för jakt som är knutna till kulturfastigheter, såväl skog som jordbruksmark. Även här anser förvaltarna att jakten är nödvändig för att minska skador på skog och jordbruksmark.

– Vi skulle få svårt att upplåta jordbruksmark till arrendatorer om vilt åter upp det man odlar, säger Fredrik Ellgren, en av två skogvaktare som har ansvar för jaktområdena i södra Sverige.

Om det är älg som orsakar mest skada i norr är det vildsvinen som är plågan för jordbruk och hemm odlare i södra Sverige. Vildsvinsstammen har ökat under de senaste tjugo åren och uppskattningsvis finns det runt 300 000 djur som bökar upp grödor på åkrar och plöjer fram över villaägarnas rabatter i jakt på rötter, ollon och kastanj.

JAKTMÖJLIGHETER PÅ MÅNGA HÅLL

Den som är intresserad av att jaga på Statens fastighetsverks mark i norra Sverige ska vända sig till länsstyrelsen i Jämtland, Norrbotten eller Västerbottens län. Möjligheten finns att köpa jakttillstånd för småvilt och i viss mån ansöka om jakt på älg. Till största delen bedrivs älgjakten i lokalt förankrade jaktlag. Lokalkontoren på Svenska Jägarförbundet kan förmedla kontakter.

För jägare som är intresserade av kustjakt på fågel, småvilt och säl finns det möjlighet att jaga på kronoholmarna, öar som varit kronans fiskeplatser och som nu förvaltas av SFV. Det finns totalt 1700 kronoholmar där de flesta ligger längs med Bohusläns kust. Till vissa öar kan enskilda jägare köpa dagkort, på andra arrenderas jaktmarken ut till företag eller organisationer. Reglerna och priserna för jaktkortet skiljer sig åt i dessa attraktiva kustområden.

Information finns att hitta på
www.sfv.se/jaktmarker

Vilka får då jaga på SFV:s marker? Totalt finns 53 upplåtelser till jaktlag med avtal som löper vidare årsvis. Enligt Fredrik Ellgren är det sällan som upplåtelseerna sägs upp och annonseras ut. En stor del av landets aktiva jägare, cirka 280 000 personer, bor i de större städerna i södra Sverige och då är det förstås eftertraktat att ha jaktmarker nära inpå.

JAKTARENDEPRISERNA som jaktlagen betalar varierar beroende på förutsättningarna och vad SFV bedömer som rimligt. Det kan landa på mellan 70 och 250 kronor per hektar och år – ett jaktområde brukar vara runt 500 hektar. Dyrast är att jaga nära Stockholm.

Med rätten att jaga, påpekar Fredrik Ellgren, kommer även ett ansvar.

– Jägarna har en skyldighet att bedriva viltvård och se till att djuren har skydd och foder om så krävs under hårda vintar. De har också ansvar för att förkorta lidandet för skadat vilt.

Själv började han jaga redan vid femton års ålder då han fick följa med

sin pappa på jakt i områden runt Arlanda.

– För mig är jakt förutom en fantastisk naturupplevelse även ett spänningsmoment. Man väntar och väntar och så plötsligt händer nåt och det blir utdelning. När jag skaffade en hund ökade motivationen ännu mer, säger Fredrik Ellgren. *

Jakten är en fantastisk naturupplevelse, säger skogvaktaren Fredrik Ellgren på SFV.

Jakt på vildsvin är vanligt i södra Sverige. Antalet vildsvin ökar stadigt och de ställer till problem för många markägare.

Ett privilegium för kung och adel

Jaktens betydelse var stor för hovet, vilket innebar restriktioner för övriga svenskar. Viltet skulle sparas till kung och adel.

IDAG HAR ALLA med jaktlicens möjlig het att jaga älg, hjort och rådjur i skog och mark, men den rätten var under lång tid ett privilegium för kung och adel. Många av de jaktfastigheter som finns i SFV:s ägo, som Tullgarn, Läckö slott och Ottenby på Öland, har varit populära jakt marker för hovet. Även i modern tid har kungligheter skjutit en och annan älg och dovhjort på dessa marker.

Under 1600-talet kom jaktstadgorna som successivt inskränkte jakträtten för alla utom kung och adel. Inte ens de jord ägande bönderna fick jaga på egen mark. När Svea rikets lag, som är grunden till dagens lagar, skulle tas 1734 var frågan om vem som skulle få jaga en het potatis.

– Då ville såväl bönder som präster ha rätt att jaga men de möttes av motstånd

av adeln. Hela reformen äventyrades och till sist plockade man bort hela frågan ur lagtexten, säger Kjell Danell, professor emeritus på Sveriges lantbruksuniversitet och författare till boken "Jaktens historia i Sverige".

1789 återförde Gustav III jakträtten till markägarna, vilket ledde till ökad jakt och älg och rådjur var nära att utrotas. Tiden från 1789 och de tre första decennierna in på 1800-talet har kallats "förfallets tid" i den svenska jaktens historia. Det finns nedtecknat hur stora jaktlag på skånska gods under 1860-talet endast lyckades skjuta ett fåtal råvaror och harar, och det trots att många drevkarlar gjorde sitt bästa för att skrämra fram viltet.

Viktigt var även att hålla tjuvjägare borta från sina marker.

– På Öland bestämdes det att lokalbefolkningen inte fick ha hund, undantag gavs endast för hundar med tre ben. Det skapade förstås aggr mot kungen, säger Kjell Danell.

Jakten var en större statussymbol än idag. Influenserna med jakt och stora gästbud kom framför allt från Tyskland och det var ett stort privilegium att bli inbjuden till kunglig jakt.

– Kungen med sitt följe sköt de finaste djuren, de andra privilegierade fick jaga det som var kvar. Nu var köttet inte pri märat det man var ute efter. Viktigare var skinn, päls och framför allt statusen att vara med, säger Kjell Danell.

Karl XII och drottning Kristina var jaktintresserade, medan Gustav III hellre rörde sig på stadens teatrar och kultur institutioner än ute i skogen.

SKISSEN: GAMLA UPPSALA

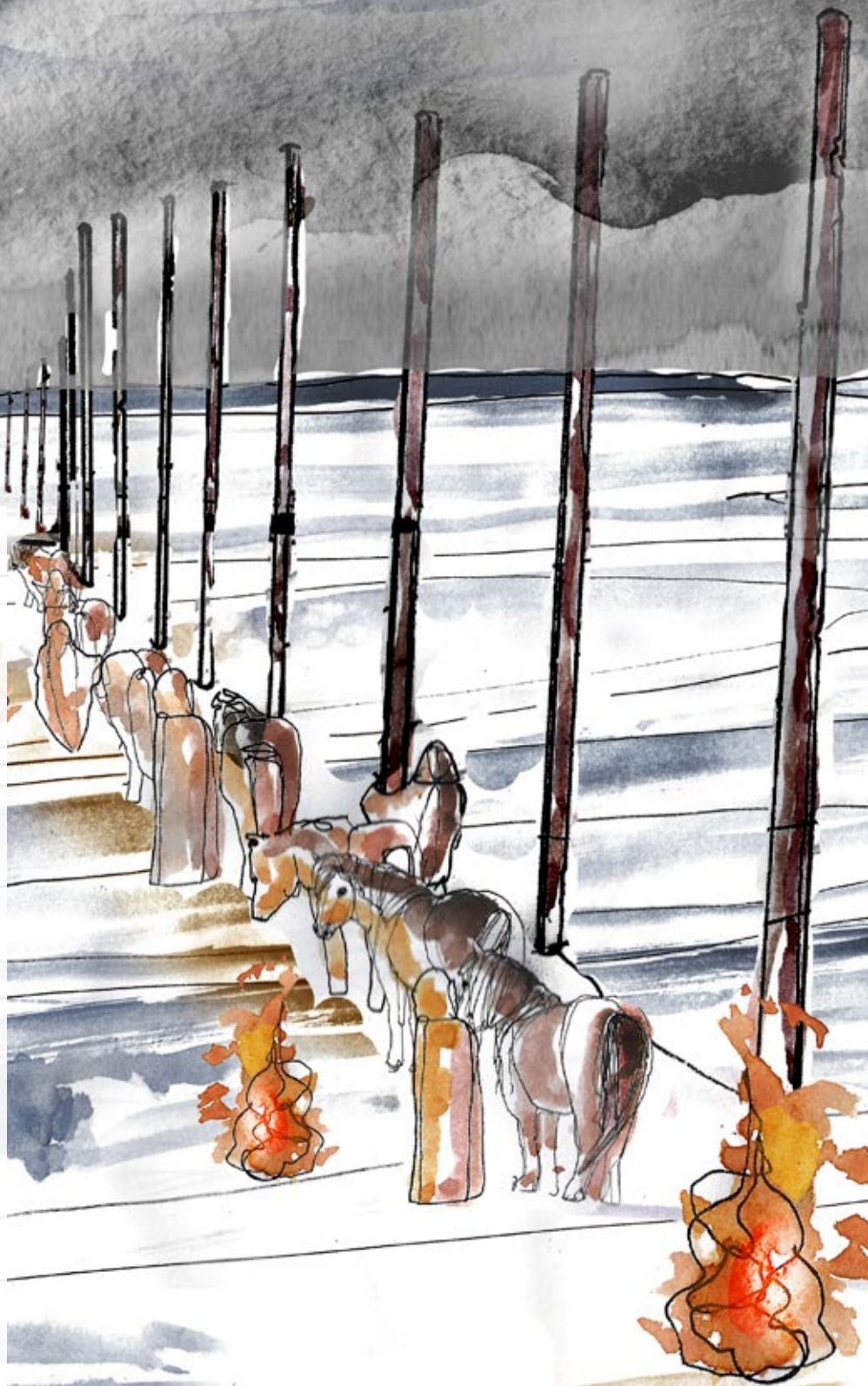
Offerplatsen på slätten

SPIKRAKT ÖVER slätten, från Högåsen med Kungshögarna i väster och österut, sträckte sig en av två stolprader vid Gamla Uppsala. Stolpraderna var drygt 800 meter långa och påträffades 2013 inför Ostkustbanans omläggning. Arkeologerna grävde fram stora gropar med sten där de cirka sex meter höga stolparna stått förankrade. De hittade även ben, och anläggningarna daterades till årtiondena runt 600 e.Kr. Stolpraderna var således samtida med Kungshögarna.

Stolpraderna var i bruk i cirka 50 år och kan ha använts vid processioner och som offerträd. Vid den södra stolpraden hittades enbart hästben. Hästen förknippades med fruktbarhet och var det främsta offerdjuret.

Denna teckning av Matilda Pettersson ingår i en av de 17 nya skyltar som Statens fastighetsverk satt upp i Gamla Uppsala för att på ett levande sätt – i ord och bild – illustrera den ibland dramatiska historien vid svearnas gamla kultplats.

LENA OLOFSSON

Bergslagens gruvor och hyttor hade en gång en avgörande betydelse för Sveriges rikedom och politiska makt. Igelbäckens masugn, som tillverkade järn 1696–1923, är en av de fastigheter som ska utvärderas i SFV:s översyn.

DYRBART ANSVAR

Pengarna som Statens fastighetsverk får använda för att underhålla så kallade bidragsfastigheter, till exempel slott och ruiner, räcker inte till för att klara kraven i olika lagar och regler. SFV arbetar nu, på regeringens uppdrag, med att ta fram en lista över objekt som kan överlåtas, förvaltas passivt eller avvecklas.

TEXT Maria Ugglå

Bidragsfastigheter är anläggningar som inte kan bära sina egna kostnader genom hyresintäkter. Bland de cirka 160 bidragsfastigheter som Statens fastighetsverk (SFV) förvaltar finns stora delar av det kulturarv som berättar om statens framväxt. SFV arbetar nu, efter regeringens direktiv, med att planera för en anpassning av fastighetsbeståndet till tillgängliga resurser. Det kommer att innebära att olika objekt kan komma att överlåtas, säljas, passivt förvaltas eller helt avvecklas. Arbetet ska ske i dialog med olika partners, bland annat Riksantikvarieämbetet.

– Lokalt kan en avveckling påverka många intressenter varför det är mycket viktigt att frågan hanteras på rätt sätt, säger Jan Olov Westerberg fastighetsdirektör vid Statens fastighetsverk.

Fram till 2002 kunde SFV använda en del

av sitt överskott för att täcka kostnader för de fastigheter som inte bar sina egna kostnader. 2002 beslutade regeringen att SFV fick utnyttja högst 180 miljoner kronor av sitt överskott för drift och underhåll av bidragsfastigheterna. 2007 inrättades ett särskilt anslag för bidragsfastigheter på 180 miljoner kronor per år, alltså samma nivå som beslutades 2002. I Kulturarvspropositionen 2016 gav regering och riksdag SFV uppdraget att anpassa antalet bidragsfastigheter till den ekonomiska ramen.

– Sedan SFV:s möjligheter att utnyttja sitt överskott frystes har antalet bidragsfastigheter som SFV förvaltar ökat väsentligt. Detta i ett läge då förvaltningen redan var underfinansierad. Den största förändringen skedde 2015 då SFV övertog förvaltningsansvaret för ett stort antal fastigheter från Riksantikvarieämbetet, säger Jan Olov Westerberg.

– Förvaltningen av bidragsfastigheterna, inklusive de kungliga slotten, ➔

FOTO SFV / JENNY KJELLGREN SCHÖNNING

Salsta slott, strax norr om Uppsala. Byggs 1672-78 och har omkring 35 rum. Slottet överläts till staten av familjen von Essen 1976.

skulle behöva cirka 750 miljoner kronor per år, vilket gör att ekvationen helt enkelt inte går ihop.

Det finns i dagsläget inga beslut om vilka objekt som ska avvecklas, men på sikt kan det handla om cirka en tredjedel av SFV:s bidragsfastigheter.

DEN STATLIGA UTREDAREN Inger Lilieqvist föreslog 2013 i utredningen "Statens kulturfastigheter – urval och förvaltning för framtiden" fem kriterier som kan vara vägledande vid bedömningen: bristande anknytning till berättelsen om hur staten organiserat och manifesterat sig genom historien; avsaknad av tillräckligt starka kulturhistoriska skäl

för fortsatt förvaltning; brist på anknytande och påtagliga symbolvärden; att ägandet i sig saknar betydelse för rikets säkerhet; att andra verksamhetsskäl saknas.

– Det handlar bland annat om fornlämningar och gravfält, kyrkor, befästningar, slott och kungsgårdar.

Den största kostnaden för bidragsanslagen ligger i objekt som har det högsta kulturhistoriska värdet, till exempel de kungliga slotten. En stor del av anslaget går till förvaltningen av dessa, säger Jan Olov Westerberg.

Sedan SFV inrättades den 1 januari 1993 har det tillkommit helt nya ramlagar som påverkar

förvaltningen av bidragsfastigheterna, till exempel plan- och bygglagen och miljöbalken, samtidigt som till exempel kulturminneslagen och arbetsmiljölagen förändrats. Utvecklingen av lagstiftningen har inneburit omfattande ökade krav på fastighetsägarens ansvar.

– För SFV innebär den i sig positiva lagutvecklingen utmaningar av främst två skäl: kostnaderna för att uppfylla lagkrav och myndighetsbeslut har ökat kraftigt liksom fastigheternas ålder och därigenom behoven av underhållsåtgärder, samtidigt som resurserna har minskat, säger Jan Olov Westerberg.

– Någon justering av anslaget annat än tillfälliga, riktade insatser har inte skett.

Jan Olov Westerberg beskriver de alternativ som finns för att hantera uppgiften att välja ut vilka bidragsfastigheter som kan bli aktuella att avveckla.

– Först måste SFV ta ställning och hänsyn till i vilken utsträckning fastigheten kan bidra till att berätta historien om statens utveckling och vilket kulturhistoriskt värde fastigheten har. Vidare måste SFV bedöma om fastigheten kan överlåtas till någon annan offentlig aktör.

– Därefter bedöms om fastigheten kan säljas. Om detta inte är möjligt bedömer vi om den kan övergå i passiv förvaltning, vilket kan innebära att fastigheten inte sköts på samma sätt som tidigare,

»Prioriteringsarbetet är nödvändigt att göra även om det också är en smärtsam process.«

eller att den helt spärras av. En ytterligare lösning kan vara att fastigheten helt enkelt rivs. Men oavsett vad valet blir gäller Kulturmiljölagen och tillstånd måste ges av Riksantikvarieämbetet, säger Jan Olov Westerberg och fortsätter:

– Ett alternativ skulle också kunna vara att förändra indelningen av SFV:s fastighetsbestånd så att SFV:s resultat kan användas för att hantera de olönsamma delarna. Detta är egentligen ett fullföljande av vad som alltid gällt: det var den omgivande marken och byggnaderna som bekostade slottet.

SFV FÖRVALTAR OCKSÅ ett antal så kallade marknadsfastigheter, där hyresintäkter gör att fastigheterna bär sina egna kostnader. Men också en del av dessa ska säljas om staten anser att de inte passar in i statens fastighetsbestånd. Detta har sin grund i en statlig förordning. Den nya listan som ska upprättas över bidragsfastigheter som kan komma att avvecklas ska alltså inte förväxlas med den avyttringslista som SFV har redan idag över objekt som staten av olika skäl anser att SFV inte ska äga och förvalta.

– Det kan gälla både objekt som är marknadsmässiga och lönsamma att äga och mindre lönsamma objekt, säger Jan Olov Westerberg.

SFV:s generaldirektör Ingrid Eiken Holmgren understryker vikten av att SFV upprätthåller sitt

Tynnelsö slott i Södermanland är en av de fastigheter som Statens fastighetsverk fick ta över från Riksantikvarieämbetet i januari 2015. Det har byggts om och till från 1300-talet och framåt.

FOTO MELKER DAHLSTRAND

fastighetsägaransvar i förvaltningen av SFV:s fastigheter.

– Vi har ett uppdrag från regeringen att återkomma med hur vi kan skapa bättre balans mellan våra fastigheter och anslaget storlek. Det prioriteringsarbete som nu görs av olika objekt är nödvändigt att göra även om det också innebär en bitvis svår och för SFV smärtsam process att skiljas från objekt som idag förvaltas av oss. Men självklart behöver vi kunna ge stöd till regeringen och lyfta fram vad vi anser mest angeläget att prioritera i ljuset av knappa resurser, avslutar hon. *

Greby gravfält i Bohuslän, 200–600 e.Kr. har gett namn åt fiskeläget och badorten Grebbestad. Gravarna består av 68 runda högar, 54 långhögar samt 47 runda och 12 ovala stensättningar.

FOTO SFV/ANDERS BODIN

VYKORTET: LÄCKÖ SLOTT

Sommarkänsla på en minut

IBLAND KAN kulturarvet ta formen av en ojämn, vitputsad stenvägg. Så enkel men vacker och med anor flera hundra år tillbaka. Väggen är en del av Läckö slott vid Vänerns strand utanför Lidköping. Magnus Gabriel De la Gardie lät bygga om och till slottet under andra halvan av 1600-talet. Det var då slottet fick den barockliknande stil vi ser idag.

Läckö med sin omgivning ingår i den serie digitala hälsningar som Statens fastighetsverk publicerat i sina sociala kanaler i sommar.

– Utöver våra vanliga poster valde vi i år att även publicera sex digitala ”vykort” från utvalda platser i vår förvaltning. Utomhusmiljöer som alla fungerat att besöka i sommar trots pandemin, säger Hanna Lindstedt Hallsten,

biträdande kommunikationsdirektör vid Statens fastighetsverk.

Utöver Läckö visades kronoholmen Malören i Bottenviken, Linnés Hammarby söder om Uppsala, Varbergs fästning, Bäckaskogs slott utanför Kristianstad samt södra Ölands odlingslandskap.

Se alla filmer på
www.sfv.se/sommarvykort

MAKTENS CENTRUM

rustas för nutid

Rosenbad i hjärtat av Stockholm symboliserar idag regeringsmakten. Men i de pampiga palatsen låg en gång Stockholms finanscentrum med banker, lyxiga våningar och innerrestaurangen Rosenbad. Nu gör Statens fastighetsverk en genomgripande renovering av byggnaderna.

TEXT *Maria Uggla*

Vid förra sekelskiftet var Rosenbad en del av Sveriges finanscentrum och de tre pampiga bankpalatsen uppförda mellan åren 1895–1904 hörde till sin tids mest påkostade, en symbol för tiden då bankpalatsen var den nya tidens slott. Det var de tre storbankerna Stockholms Stads Sparbank (arkitekt Aron Johansson), Skånes Enskilda Bank, även kallad Skånebanken (arkitekt Gustav Wickman) och Nordiska Kreditbanken (arkitekt Ferdinand Boberg), som placerade sina nya flotta huvudkontor här i centrala Stockholm.

Arkitekturen har flera inspirationskällor: den spanska renässansen (spelet mellan slät mur och ornamentik), Venedig (restaurangens öppna loggia och placeringen vid vattnet) och Orienten (tornavslutningen).

Intill de ståtliga bankkontoren fulländades kvarteret med en toppmodern byggnad med utsikt över Rosenbadsparken och Strömmen, även den med Boberg som arkitekt, den svenska jugendstilens banbrytare. Byggnaden – där regeringen har haft sitt säte sedan 1981 – hade elektriska hissar, vattenklosetter och elektriskt ljus. Förutom två 13-rumslägenheter inrymdes kontor, butiker och restaurang i byggnaden.

Dagens Rosenbad omfattar 28 500 kvadratmeter som förvaltas av Statens fastighetsverk och hyrs av regeringskansliet. Sedan 2019 omgärdas kvarteret av byggstängsel. Här bakom pågår ett omfattande renoveringsarbete.

– Ett viktigt mål med ombyggnaden är att Rosenbads roll i arkitekturhistorien bevaras och lyfts fram liksom bankbyggandet vid sekelskiftet 1900 och Rosenbad som politiskt maktcentrum, säger Elisabet Jermsten, kulturarvsspecialist vid Statens fastighetsverk.

Hon påpekar att Rosenbad är ett statligt byggnadsminne och att fastigheten har ett högt kulturhistoriskt värde. ”Målsättningen är att Rosenbad ska bevaras, vårdas och underhållas så att inga av dess exceptionella kulturhistoriska värden går förlorade”, står det i vårdprogrammet för Rosenbad.

– Vi måste göra allt med respekt och hänsyn till det gamla och ändå värna om arbetsmiljön, ljud och ljus, brandsäkerhet och de speciella krav på säkerhet som finns i Rosenbad. Kompromisser måste till för att hitta lösningar som både tar tillvara de kulturhistoriska värdena och samtidigt uppfyller Regeringskansliets speciella krav. Men samtidigt gläds vi åt att så mycket av det gamla kan bevaras för framtiden, säger Elisabet Jermsten.

– Det gäller till exempel återställandet av Bella Venezia, där det mesta är original. Den vackra lokalen var ursprungligen café, men har senare fungerat som rum för pressmöten. Ett annat exempel är Skånebankens stora hall som blir träffpunkt och mötesplats med fantastiska väggar i vit och röd marmor. Också Bobergs bankhall, som ska bli entré från Drottninggatan, återställs med spröjsat glastak likt originalet.

EN STÖRRE OMBYGGNAD i Rosenbad utfördes i början av 1980-talet i samband med att Regeringskansliet flyttade in och sedan dess har i princip endast mindre underhållsåtgärder genomförts. När det var dags för

renovering 2019 flyttade verksamheten i Rosenbad till det nyrenoverade kvarteret Björnen intill. Regeringskansliet sitter i tio kvarter som förvaltas av Statens fastighetsverk i Södra Klara.

– Nu förbättras logistik och flöden, orienterbarhet och tillgänglighet. Rosenbads samtliga tekniska installationer byts ut i och med renoveringen där målet är att kunna uppnå

Elisabet Jermsten, kulturarvsspecialist på SFV.

HÄR KUNDE STOCKHOLMARNÄ BADA ROSENBAD

REDAN I SLUTET av 1600-talet blev Rosenbad ett begrepp för stockholmarna då badarmästare Christopher Thiel öppnade badhus på platsen där stockholmarna kunde bada rosenbad, där man använde oljor av rosor och liljor för att uppnå medicinska effekter – därav namnet på kvarteret. På

1780-talet lät familjen Bonde uppföra det Bondeska palatset som blev ett av den tidens mest omtalade privatpalats. Från mitten av 1800-talet fanns här ett fashionabelt hotell och senare öppnade den populära krogen Tennstopet i kvarteret. Byggnaderna vid Strömmen revs vid

förra sekelskiftet för att ge plats åt de tre pampiga bankpalatsen, paradlägenheter och innekrogen restaurang Rosenbad, som bestod av flera olika restauranger och caféer med entré från Strömgatan. Här festade Klarakvarterens tidningsfolk med berömdheter som Zarah Leander.

Skånebankens pampiga bankhall, ritad av arkitekt Gustav Wickman.

FOTO MELKER DAHLSTRAND

Detalj av de vackra ornamenten på Skånebankens stenfasad.

Rotundan är ett runt konferensrum som iordningställdes till Regeringskansliets inflyttning 1979–80. Rummet i typisk 80-talsstil användes för stora möten, vilket det runda bordet vittnar om. Här finns textilkonst på väggarna och en skulptural belysning från Orrefors Glasbruk i helkristall av konstnären Sven Palmqvist.

FOTO NINA BROBERG

Skånebankens bankhall inreddes för konferenser på 90-talet med en trappavsats, så kallad gradäng. Nu har den rivits för att ta fram hela rummet.

FOTO MELKER DAHLSTRAND

Bankhallen får nytt golv och hela rummet restaureras till sin forna glans.

»Vi måste göra allt med respekt och hänsyn till det gamla och ändå värna om arbetsmiljön.«

FOTO STOCKHOLMS STADSMUSEUM

Skånebankens koppertak restaureras så att det fina hantverksarbetet med många utsmyckningar kommer till sin rätt.

Miljöbyggnad silver, säger Håkan R Andersson vid Statens fastighetsverk, projektchef för renoveringen av kvarteret Rosenbad.

Anpassningen av Rosenbad till 2000-talet beräknas kosta 1,4 miljarder kronor och innebär bland annat att ett nytt centralt trapphus byggs liksom nya schakt och teknikutrymmen för installation av tekniska system för vvs, el, data och belysning. Befintliga hissar renoveras och förlängs ner till källaren. Fasader och tak renoveras, liksom fönster och ytskikt. Åtgärder för att spara energi görs och innergårdar och Rosenbadparken renoveras.

HÖGST UPP I HUSET pågår just nu takarbeten där man byter plåt och bygger nya fläktrum. I källaren har golven sänkts för att möjliggöra plats för installationerna som behövs för en modern verksamhet. Däremellan pågår rumsbildning och installationsarbeten. Utomhus fortgår arbetet med renovering av Skånebankens fasad.

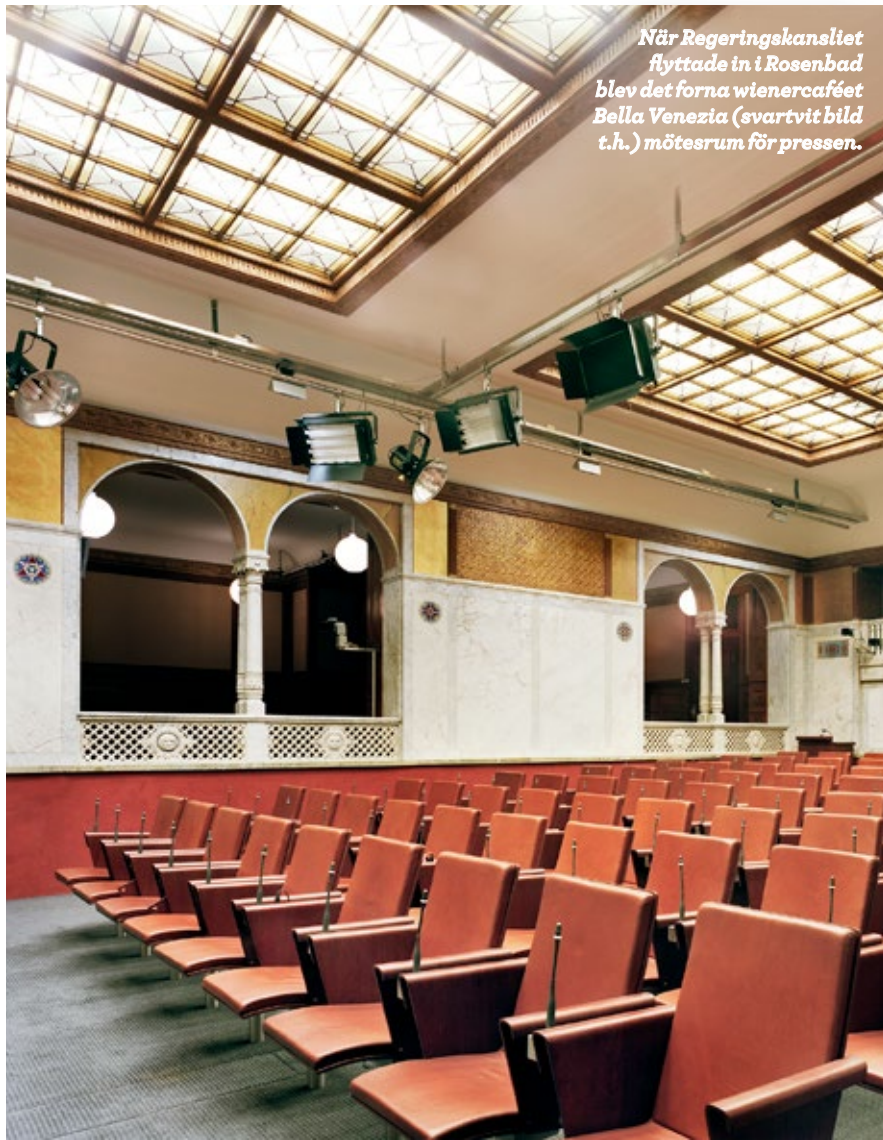
– Här ser vi exempel på hantverksskickligheten av hög klass i fasader och interiörer. Tre sinsemellan mycket olika arkitekter har skapat en

variationsrik och fantasifull stenarkitektur i alla fyra byggnaderna, säger Elisabet Jermsten.

– Vår ambitionsnivå för renoveringsarbetet är hög. I rummen med skyddsbestämmelser används originalmaterial av samma kvalitet som de ursprungliga. Vi har med oss en hel del lärdomar och inspiration från renoveringen av Nationalmuseum.

Eftersom projektet är säkerhetsklassat krävs att alla som jobbar med renoveringen arbetar på plats i Statens fastighetsverks projektkontor, vilket har inneburit att närmare 100 arbetsplatser iordningställt med ändamålsenliga IT-lösningar. Det är inte tillåtet att arbeta från eget kontor eller hemifrån. Totalt jobbar 180 yrkesarbetare i produktionen. Inom kort utökas antalet till 250. Cirka 1 200 personer i en rad olika yrkesgrupper har hittills genomgått projektets introduktionsutbildning och slussats in i projektet. Som i alla stora projekt pågår också kontinuerligt ett systematiskt riskarbete.

När Regeringskansliet flyttade in i Rosenbad blev det forna wienercaféet Bella Venezia (svartvit bild t.h.) mötesrum för pressen.

FOTO NINA BROBERG

FOTO STOCKHOLMS STADSUSEUM

FOTO MELKER DAHLSTRAND

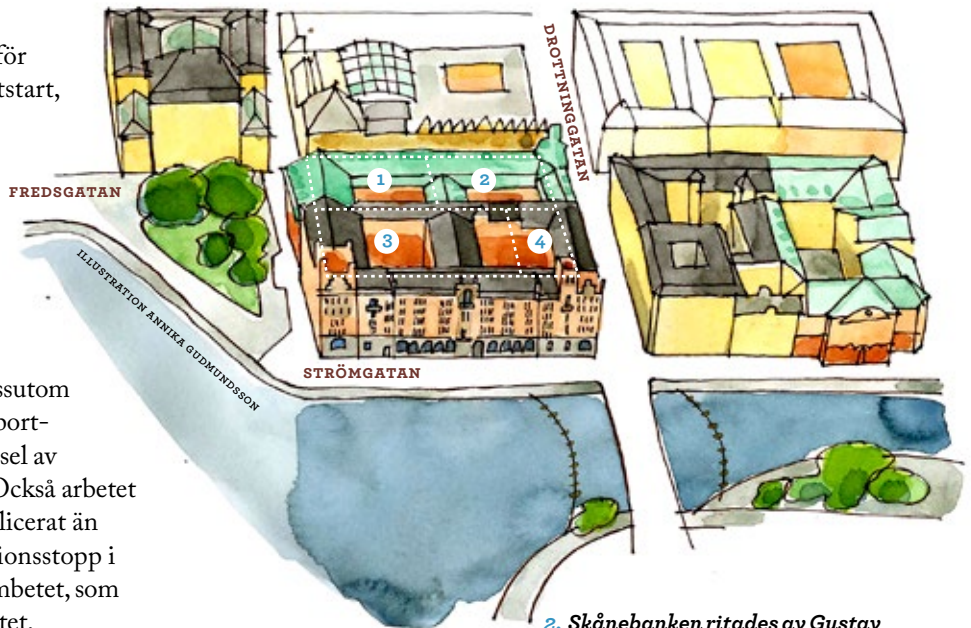
Detaljbild av restaureringen av Skånebankens vackra koppartak.

– En stor risk är att projektet av olika anledningar kan bli försenat. Tidplanen för projektet var ansträngd redan vid projektstart, eftersom Rosenbad måste renoveras och färdigställas för inflyttning mellan två val, säger Håkan R Andersson.

UNDER RENOVERINGSARBETET har projektet hittills stött på en del hinder som påverkar tidplanen. Bland annat har ett fynd av en grundmur från tidigare Bondeska palatset försenat projektet. Dessutom begränsades möjligheten att ta upp transportöppningar i fasaden, vilket försvårar införsel av material och utförsel av rivningsmassor. Också arbetet med säkerhetsinstallationer är mer komplicerat än planerat. Där har varit tillfälligt produktionsstopp i väntan på tillstånd från Riksantikvarieämbetet, som SFV arbetar tätt tillsammans med i projektet.

Produktionstiden har förlängts sex månader och Rosenbad beräknas vara klart för överlämnande till Regeringskansliet årsskiftet 2021–2022.

– Men trots hindren räknar vi i dagsläget med att vi håller tidplanen, avslutar Håkan R Andersson. *

DE FYRA HUSKROPPARNA SOM UTGÖR KVARTERET ROSENBAD.

1. Stockholms Stads Sparbank byggdes 1897 och ritades av Aron Johansson.

2. Skånebanken ritades av Gustav Wickman och uppfördes 1900.

3. Palatset Rosenbad i jugendstil med venetianska inslag byggdes 1902 och ritades av Ferdinand Boberg.

4. Nordiska Kreditbanken byggdes 1904 och ritades av Ferdinand Boberg.

Vallfärdsplats i det fria

EN GAMMAL GRAVPLATS och tillika spännande skulpturpark, utspridd över 8 hektar. Förutsättningarna för Pilane Heritage Museum, naturens egen konsthall på Tjörn, var förstas de allra bästa denna coronasommar när mottot var distans. Och de infriades.

– En normal sommar har vi cirka 100 000 besökare. Denna sommar ökade besöksantalet med 50 procent och då utblev ändå alla utländska gäster, säger Peter Lennby, vd och konstansvarig på Pilane.

Skulpturparken, vackert belägen uppe på de bohuslänska klipporna, startade sin verksamhet 2007. Peter Lennby och Riksantikvarieämbetet, som då förvaltade området (idag är det Statens fastighetsverk), insåg att gravfältet med ett 90-tal synliga gravar, de flesta 2 000 år gamla, kunde utgöra grunden till en kulturupplevelse som rör sig såväl i tid som rum.

– En begravningsplats var förr en

mötesplats dit människor kom för att träffas och för att avhandla både allvarliga och vardagliga frågor. Det är en tradition vi förvaltar vidare och det är därför också en miljö som lockar konstnärer från hela världen, konstaterar Peter Lennby.

Under årets säsong (16 maj–20 september) visades skulpturer av bland andra Charlotte Gyllenhammar, Per Svensson och Tony Cragg. Mest känd är skulpturen Anna av Jaume Plensa som har blivit ett landmärke i trakten.

– Alla verk lånar vi in av konstnärerna men Anna som kom hit 2016 blev så populär att vi beslutade att köpa verket och hon är nu permanent, säger Peter Lennby.

I år skulle den kända kinesiska konstnären Ai Weiwei bidra med sju skulpturer. Men så kom corona emellan och verken kunde inte lämna Kina. Fast nästa sommar räknar Peter Lennby att de ska vara på plats.

DAVID GROSSMAN

FOTO DICK SANDBERG

Bibliotek i ursprunglig form

LAGOM TILL MIDSOMMAR fick Lövstabruks bibliotek en varsam restaurering. Bibliotekets ytskikt var rejält slitna. Sprickbildningar i innetaket har åtgärdats liksom puts och gipsskador på takfrisen, som fått tillbaka sin ursprungliga färg. Bokhyllorna har också restaurerats och återfått sin ursprungliga varmosa färg. Arbetet är ett samarbete mellan Statens fastighetsverk och Uppsala universitet, som äger den fina boksamlingen.

– Jag är jätteglad att projektet kunde genomföras tack vare medfinansiering från Uppsala universitet, säger Cecilia Wretling, Statens fastighetsverks förvaltare.

FOTO SFV/LENA CARLSSON

UTELIV TRENDAR I PANDEMINS SPÅR

DET HAR varit en annorlunda besöksmålsommar. De utländska turisterna har uteblivit, men inhemska besökare i offentliga parker, trädgårdar och skogar har ökat. Besked om tillstånd för inhemska resor kom dock sent och Bengt Skoglund, förvaltare av en del besöksmål i norra Sverige, konstaterar:

– Våra hyresgäster hade kunnat ta emot fler besökare, men till exempelvis Sandvikens fiskeläge på Ulvön är det främst stamgäster som hittat i år.

En plats som däremot lockat extra många detta år är Karlsborgs fästning, som i juli hade 10 000 fler besökare än under jubileumsåret 2019. Liknande rapporter kommer från Skoklosters slott.

FOTO SFV/ERIKA HAGLUND ENGDÄHL

KASERN II VARSAMT ÅTERUPPBYGGD

KASERN II PÅ Skeppsholmen, som brann 2016, är nu återställd utvändigt. I höst ska även insidan återuppbyggas och anpassas för nya hyresgäster.

– Vi är måna om att bevara byggnadens ursprungliga karaktär och återgår till stora öppna rum likt de tidigare logementssalarna, vilket borgar för flexibilitet i användningen. Vi återanvänder också material där det är möjligt, säger Erika Haglund Engdahl, projektledare vid SFV.

FOTO ANDERS FREDRIKSEN

KULTURARVET ÄR EN JÄTTEINDUSTRI

DEN SVENSKA kulturarvssektorn omsätter 78 miljarder kronor per år och ger jobb åt 85 000 personer. Det visar en ny rapport från Riksantikvarieämbetet. Intäkterna kommer huvudsakligen från besöksnäringen och genom reparationer och underhåll.

– Sammanlagt handlar det om cirka en procent av Sveriges BNP. Det är samma nivå som den svenska stålindustrin, säger Charlotte Hamilton, utredare på Riksantikvarieämbetet.

FOTO STOCKHOLMS UNIVERSITET, ORASIE FOTO

SFV SÄLJER ALBA NOVA TILL AKADEMISKA HUS

STATENS fastighetsverk säljer, för statens räkning, Alba Nova till Akademiska Hus. Fastigheten består av cirka 40 000 kvadratmeter fördelade på tio byggnader, där Stockholms universitet och KTH bedriver utbildning och forskning. Fastigheten ligger i anslutning till Campus Albano, det nya vetenskapliga nav som Akademiska Hus utvecklar och som sammanbinder Stockholms universitetsområden. Försäljningen inbringar cirka 2 miljarder kronor till staten.

Den obekväma historien

Från ett fönster på mitt kontor i Gävle kan jag se Kulturhuset. Om det var möjligt att göra en tidsresa och förflyttas 100 år tillbaka i tiden skulle jag stå vid samma fönster, men byggnaden i blickfånget hade inte kallats Kulturhuset utan fängelset – skämtsamt kallat Hotell Hamilton, eftersom det ligger på Hamiltongatan.

Fängelset byggdes 1847 och under de 139 år som det var i bruk var det många människor som blev fängslade, frisläppta, som dog eller rymde. På 1980-talet flyttades fängsvården till en anläggning ett stycke utanför staden och det gamla länsfängelset förföll.

Vad ska man göra med en byggnad omgärdad av höga murar, gallerförsedda fönster och en planlösning med långa korridorer, små rum och med en historia som inte direkt är smickrande?

Det blev som om den fysiska byggnaden straffades för dess mörka historia. Huset vanvårdades, vandaliserades och vissa önskade att det skulle rivas och glömmas. Men är det bara de vackra, tilltalande historierna som ska manifesteras i vår bebyggelse?

Om det byggda kulturarvet ska kunna läsas som en historiebok är det av största vikt att även kapitlen om ondska, orättvisor, oförmåga och andra obekväma sanningar berättas.

KULTURMILJÖVÅRDEN STRED för att bevara fängelset och efter många slitsamma turer förklarades huset och fängelsemuren som byggnadsminne 1998. Det skedde mot ägarens, det vill säga kommunens, vilja. Fängelset i Gävle är den första byggnad som inlösts av staten till följd av en byggnadsminnesförklaring. För mig som Gävlebo är det pinsamt att kommunen var så motsträvig, men å andra sidan är jag stolt över att mina kollegor inom kulturmiljövården lyckades rädda huset.

Statens fastighetsverk fick i uppdrag av Riksantikvarieämbetet att förvalta och rusta upp fängelset. Det här var för 20 år sedan och jag hade precis påbörjat min utbildning till byggnads-

»Huset som en gång byggdes för att straffa och isolera människor är nu en plats för gemenskap och kreativitet.«

antikvarie. Som sommarjobb fick jag i uppdrag att göra en skadeinventering av alla fönster. Det var väldigt spännande att gå omkring på byggställningarna utanför och kliva runt i bråten inne i huset.

Fönstren var i bra skick – men det var i princip det enda. Färgflagorna från innertaket hängde som fladdermusvingar. Väggarna hade stora sår där putsen fallit bort. Golven var murkna av rötskador och det sved i näsan av hussvampsangrepp. Vid ett tillfälle trampade en byggarbetare igenom golvbjälklaget och störtade ned till våningen under. Det hade kunnat gå riktigt illa – men han överlevde tack och lov.

Än i dag är fängelset det mest förfallna hus jag har varit inne i, men å andra sidan också det mest strålande exemplet på hur bra det kan bli när en dödsdömd byggnad får en andra chans. Tack vare en restaureringsideologi med målet att bevara det som bevaras kan berättar byggnaden fortfarande sin historia med tydlig röst.

HUSET RESTAURERADES med beprövade tekniker och hållbara material. Skivtäckt plåttak, kalkputsade fasader, linoljefärgsmålade snickerier och smidesdetaljer. Att använda traditionella material och metoder är inte bara

hållbart ur ett ekonomiskt och miljömässigt perspektiv utan ger också vår tids hantverkare möjlighet att förvalta kunskap från tidigare generationers hantverkare.

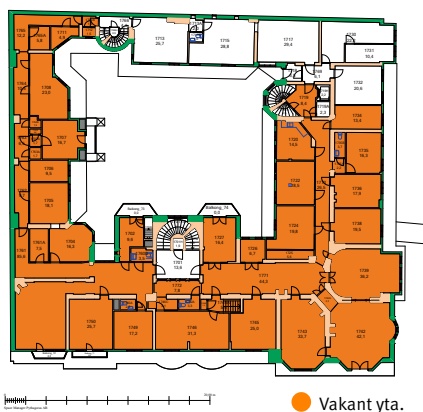
En del av huset iordningställdes som fängelsemuseum och är tillsammans med bland andra Järnvägsmuseet och Furuviksparken en stark reseanledning som drar turister till Gävle. I stället för en skamfläck utgör det alltså nu en del av stadens attraktionskraft. Här finns möjlighet att se konstutställningar, lyssna på föredrag, se teater eller gå på kurs.

Huset som en gång byggdes för att straffa och isolera människor, och sedan stod tomt och vanskött, har återbrukats och är nu en plats för gemenskap och kreativitet.

ERIKA ÅBERG

Byggnadsantikvarie, skribent, föreläsare och husexpert i TV

Lokal att hyra:

Drömläge i centrala Stockholm

Nu finns möjlighet att hyra en stor, ljus och charmig kontorslokal mitt i Stockholm.

På sjunde våningen, högst upp på Nybrogatan 6 med utsikt mot Nybroviken, finns en kontorslokal på 721 kvadratmeter ledig för uthyrning. Miljön passar framför allt tjänsteföretag, gärna med besöksverksamhet. Våningsplanet kan disponeras med öppna ytor och/eller flera mindre kontorsrum. Byggnadens infrastruktur med el, nätverk, ventilation, vatten och avlopp kan i viss mån anpassas efter behov.

Om huset

Huset, med sin vackra fasad, byggdes 1912–14 och ritades av Hagström & Ekman arkitekter. Det har byggts om, renoverats och moderniserats i omgångar, men har

mycket av den ursprungliga karaktären kvar med stora fönsterpartier och högt i tak.

Fastigheten på Nybrogatan/Almlöfsgatan ligger precis bakom Dramaten på Östermalm. I gatuplanet ligger Dramatens Lilla scen, restauranger och butiker. På några få minuter når du Nybroviken, Norrmalmstorg, Stureplan och Östermalmstorg.

Byggnaden är inte klassificerad som statligt byggnadsminne, men grönklassad enligt Stadsmuseets byggnadsklassificering. Statens fastighetsverk är angelägna om att bevara husets själ och hjärta.

Kommunikationer

Närmaste tunnelbanestation är Östermalmstorg. Bussar går från Stureplan. Parkering sker på gatan.

Om lokalen

- 721 kvm, lämplig för kontor
- Upp till 26 rum, beroende på vilken rumsindelning man väljer att behålla
- Takhöjd ca 2,6 m
- 2 mindre balkonger mot innergård, 1 mot Nybrogatan
- Flera dekorativa eldstäder (ej fungerande)
- 2 st pentryn
- 4 st WC, varav en har dusch

FÖR YTTERLIGARE INFORMATION

Kontakta Anna Grafström, Statens fastighetsverks förvaltare. Skriv till anna.grafstrom@sfv.se eller ring 010-478 76 73. Prospekt med mer information finns på www.sfv.se/uthyres.